

TÁJÉKOZTATÁSGÉPESÍTÉS REPROGRÁFIA

Automatizált katalóguskészítés bizonylatolvasó alkalmazásával

Az Ulmi Egyetemi Könyvtárban már 1964-ben megkezdtek az előkészületeket a *könyvtári állomány katalógizálásának számítógépes automatizálására*. Az első időszakban az új szerzemények katalógizálása során 11 mezőből álló katalóguslapot töltöttek ki. A katalóguslap adatait Friden gyártmányú, Flexowriter 2201 típusú írógéppel lyukszalagra lyukasztották. A lyukszalagot a Selectadata 2214 típusú lyukszalagolvasó inputjaként használva ez utóbbi gépen írták ki a szükséges számú katalóguslapot. A lyukszalagot félretették későbbi számítógépes feldolgozásra.

Számítógépes katalóguskészítésre azonban különböző okok miatt hosszabb ideig nem került sor, a berendezések elavultak, gyártásukat beszüntették, alkatrészellátási nehézségek miatt javításuk egyre nehezebbé vált. Így 1974-ben új *cédulakatalógus készítési eljárást kellett kialakítani*, amelyre különösebb nehézségek nélkül át lehetett térni a korábbi rendszerről.

Az ulmi egyetemi számítógéppel együttműködve alakították ki a Telefunken TR 440 típusú számítógépre, CDC 955 típusú (CDC-SC 1700 típusú számítógéppel és két mágnesszalagos tárolóval működő) bizonylatolvasóra, OCR-A-ANSI gömbfejjel felszerelt, IBM gyártmányú villamos írógépre és Data Printer 300 (GNT Automatic A/S típusú) billentyűzettel és nyomtatóművel ellátott adatátviteli végkészülékre alapozott rendszerüket.

Az új rendszerben a katalóguscédula elkészítésének alapbizonylata a katalógizálás során kitöltött és a tartalmi feltárásnál kiegészített – a Flexowriter rendszerben alkalmazott változattal megegyező – adatlap. Az adatlapon lévő ellenőrzött adatokat az adatrögzítők gömbfejes IBM írógéppel, OCR-A írással géppel olvasható bizonylatlapokra írják át.

Minden egyes címfelvételről *önálló adatlap készül*. Az adatlap előnyomtatott sorai a katalóguscédula sorkapacitásától függetlenül teleírhatók. A gépi feldolgozás során a rendszer a sorokat megszámlálja, szükség esetén folytatolagos cédulákat készít és ezeket megfelelő szöveggel egymással összekapcsolja. Ha egy gyűjteményes, több kötetes stb. mű felvételére egyetlen adatlap nem elegendő, akkor több is használható, amelyeket az adatfeldolgozó rendszer jelzőbetűkkel és folyamatos lapszámozással kapcsol össze egymással.

Az adatlapok kitöltésekor *bizonyos szabályokat be kell tartani*; így pl. a mezők megnevezését a sor elején kell elhelyezni, ezt tabulátorugrással követi a megfelelő mezőhöz tartozó szöveg; minden mezőt új sorba kell kezdeni és folyamatosan írni; a mezőket különleges karakterek választják el egymástól stb.

Az optikai bizonylatolvasó megbízható működéséhez *a szövegnek tisztának és olvashatónak kell lennie*; bizonytalan rajzi karakterek, foltok, vonalak stb. a készülék működését megzavarják. Tévesen leütött betűket a törlőjel leütésével, majd a helyes szöveg leírásával vagy az IBM írógép javítóbillentyűjével, Tipp-Ex papírral vagy folyadékkal lehet nyomtalanul eltüntetni.

A kész adatlapokat ellenőrzik a szöveg hibátlansága és a vezérlő jelzések helyessége szempontjából, majd *az optikai karakterolvasóba helyezik*. Ez leolvassa és ellenőrzi az adatokat. A program ellenőrzi a nem felismerhető jelzések esetleges megjelenését, a vezérlő jelek helyességét, továbbá a több adatlapra kiterjedő címleírási elemek sorrendjének helyességét. A rendszer közli a beolvasott adatlapok számát, a hibásak számát, a hibák jellegét és helyét. A hibátlanul talált adatokat a rendszer mágnesszalagra írja át, egyúttal rögzítve az elkészítendő katalóguscédulák számát, a kiemelő sorokat és egyéb adatokat is.

Az off-line módon előállított mágnesszalagról a TR 440 számítógépbe olvassák be az adatokat feldolgozásra. A számítógéppel együttműködő számítógéphez vezetéken át csatlakozik a könyvtárban elhelyezett Data Printer 300 típusú távgépiró, amely a számítógép termináljaként végzi a katalóguscédulák kinyomtatását.

A távgépiró a katalóguscédulákat leporellószerűen hajtogatott kartonra írja. Ezeket két szabványos cédula helyezkedik el egymás mellett.

A cédulákat *a katalógustípusnak* (betűrendes katalógus, tárgyszó-katalógus, szakkatalógus) *megfelelően rendezik*, de a típuson belül rendezetlenül készülnek el végtelen papírszalagon. A cédulákat a kötetben vágják a megfelelő méretekre.

A katalóguscédulák készítésének számítógépes rendszere a gyakorlatban bevált. Jelenleg naponta átlagosan 48 címet dolgoznak fel; ez átlag 55 adatlapnak és kerekén 600 cédulának felel meg. A napközben elkészített adatlapokat másnap reggel a számítógéppelba viszik, ott mágnesszalagra írják át és beolvasják a számítógépbe, amely az értékelés, feldolgozás és osztályozás után a könyvtárban lévő távgépirón kiírja a cédulákat.

A korábbi rendszerrel összehasonlítva *a számítógépes megoldás előnyösebb*, kevesebb személyzettel megvalósítható, nagyobb adatmennyiség feldolgozására alkalmas és rugalmasabb.

A gyakorlati tapasztalatok szerint egy adatrögzítő naponta 40–60 adatlapot tud feldolgozni. Az optikai karakterolvasó készülék a napi 48 adatlapot (ami 600 cédulának felel meg) 4–5 perc alatt olvassa és értékeli, és a számítógép az e mennyiségnek megfelelő adatokat 25 másodperc alatt dolgozza fel, míg a 600 cédulát a nyomtatókészülék öt óra alatt nyomtatja ki. A katalógi-

zálás személyi költsége 100 DM, a bizonylatolvasó használatának óránkénti költsége 240 DM, egy óra számítógépidő 2500 DM és a nyomtatókészülék egy órai működésének költsége 5 DM; így egy cédula előállításának költsége 0,28 DM.

Jelenleg az új beszerzések jegyzékének számítógépes összeállítását tervezik. Nagy előnye még a rendszernek, hogy a feldolgozott katalóguscédulák különböző szempontok szerinti rendezésével *kötetkatalógus* is előállítható.

MANEVAL, R. – MAJER, Z.: Automatisierte Katalogherstellung unter Verwendung eines Beleglesersystems = Methods of Information in Medicine, 15. köt. 4. sz. 1976. p. 237–240./

(Pálinkás János)

Mikrofilmlapok előfizetése

A másolási technika

A legutóbbi időkig a reprográfiaiban csupán két olyan másoló eljárás volt, amely lehetővé tette a helybeni azonnali másolást. Ezek:

a papírról papírra dolgozó, nedves vagy száraz másoló eljárások;

a mikrofilmlapról papírra dolgozó, nedves vagy száraz másoló eljárások.

Ilyen eljárások alkalmazásával a könyvtár csak papírra tud azonnal másolatot készíteni. Rendszerint ezeket a berendezéseket kellett akkor is alkalmazni, amikor a felhasználók viszonylag széles körének kellett a dokumentum másolatát szolgáltatni.

A papíron történő másolatszolgáltatás azonban nagyobb számú igénylő esetén is meglehetősen drága. Egy húsz oldalas cikk másolata általában 1 dollár körüli összegbe kerül. Néhány könyvtár megoldásként *mikrofilmcsíkot* ad használoknak. Ezek zömmel az eredeti dokumentumról közvetlenül készülnek, s többnyire a kérés után csupán egy héttel szolgáltathatók. De ha már meglévő mikrofilmről készült is a filmcsík, a másolást ritkán tudták azonnal elvégezni.

Más a helyzet a mikrofilmlappal! *Egy filmlap diazo másolata néhány másodperc alatt elkészíthető.* Az ehhez szükséges könnyen kezelhető, olcsó másoló készülékek azonban csak a legutóbbi időben váltak beszerezhetőkké.

Diazo mikrofilmlap-másoló

Az új típusú diazo-másolók a könyvtárak számára rendkívül előnyösek, mivel

még egy hosszabb cikk is ritkán haladja meg a 60 oldalt, s így *a másolat készítéséhez rendszerint egy, legfeljebb két mikrofilmlapra van szükség;*

a másoláshoz szükséges egyetlen előkészítő művelet a megfelelő mikrofilmlap kikeresése;

a teljes másolási folyamat egy percnél kevesebb időt vesz igénybe;

egy húsz oldalas cikk másolása kb. 5 centbe kerül (voltaképpen az eredeti terjedelemtől csaknem függetlenül, a szükséges filmlapok száma szerint);

a kutatók rendszerint a legfrissebb irodalmat igénylik, abból viszont többnyire teljes cikkeket és nem egyes oldalakat.

Mikrofilmlap kontra tekerccsfilm

Úgy tűnik, hogy a mikrofilmlap és a tekerccsfilm közti „ellentmondás” megszűnőben van. Ma már meglehetősen világos, hogy a mikrofilm-kiadók kizárólag üzleti okokból helyezték minden esetben előtérbe a tekerccsfilm. Ezzel szemben:

a periodikus kiadványok archív megőrzésére valószínűleg mindig is a tekerccsfilm lesz jobb;

a mikrofilmlap különféle előnyei révén, alkalmasabb a folyóiratok friss számainak reprodukálására. Sőt amikor a kiadvány egyidejű nyomtatott és mikrofilmes megjelenítéséről esik szó, csak a filmlap rendelkezik az ehhez szükséges tulajdonságokkal.

Szimultán mikrofilmlap előfizetése

Számos könyvtár javaslatát is figyelembe véve a Pergamon Press, amely mintegy 240 szakfolyóirat kiadója, 1976-tól valamennyi *periodikus kiadványát mikrofilmlap formájában is közreadja.* Több más kiadó is belefogott ilyen tevékenységbe, de ezek együttesen sem érik el a Pergamon teljesítményét. A Pergamon kiadó a következőket vállalja:

az összes általa kiadott folyóiratot minden körülmény között mikrofilmlapon is előállítja, s e tevékenységét nem teszi függővé az előfizetők számának változásától;

a nem egyszer súlyos nehézségeket okozó szerzői jogi problémák megoldására a Pergamon Press a könyvtár saját használatát illetően teljes, ingyenes másolási joggal ruhazza fel előfizetőit. A mikrofilmlapos változat előfizetési díja az eredeti folyóirattal való együttes (szimultán) megrendelés esetén a folyóirat árának 50%-a, csak mikrofilmlap előfizetése esetén a folyóirat árának 80%-a.

1976-ban a Pergamon publikációi közül 170 címet fizettek elő mikrofilmlapon. A tapasztalatok szerint a legnagyobb érdeklődés a fizikai és a műszaki tudományos folyóiratok iránt észlelhető, de több biológiai, orvosi és társadalomtudományi folyóiraatra is érkeztek szimultán előfizetések.